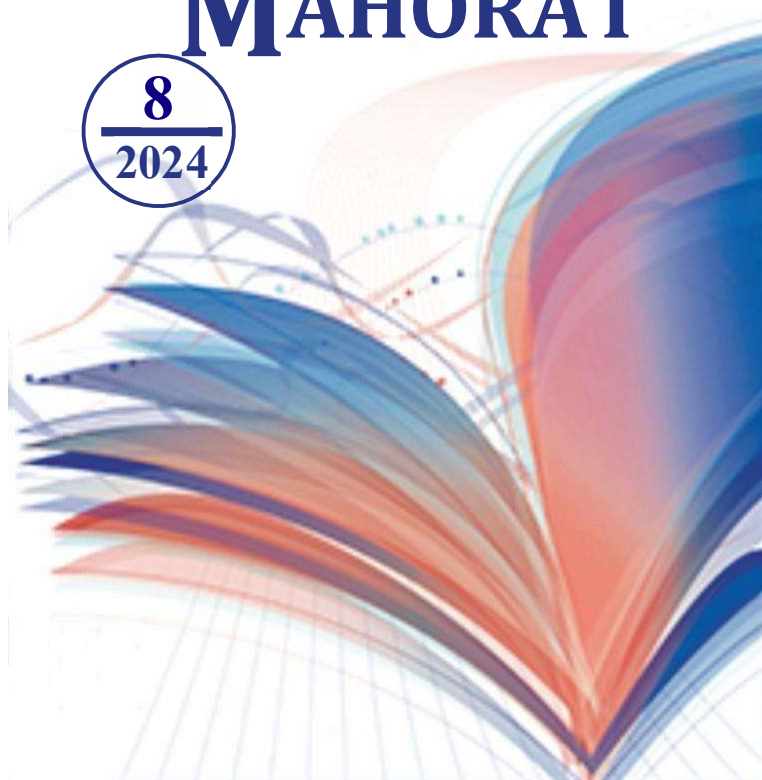

PEDAGOGIK MAHORAT

8
2024

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

8-son (2024-yil, avgust)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2024

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024, № 8

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Sayfullayeva Nigora Zakiraliyevna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Rasulov To'lg'in Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Andriyenko Yelena Vasilyevna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta'limi instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Romm Tatyana Aleksandrovna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta'lim instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Chariyev Irgash To'rayevich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ro'ziyeva Dilnoza Isomjonovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc)

To'xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Dilova Nargiza Gaybullayevna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nurulloev Firuz No'monjonovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Navruz-Zoda Layli Baxtiyorovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Fayziyeva Umida Asadovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Xalikova Umida Mirovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

“PEDAGOGIK MAHORAT” ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024, № 8

24.	SHARIPOVA Shaxlo Sadullayevna	Pedagogika kollej rahbarlarning kasbiy kompetenligi	117
25.	DILOVA Nargiza Gaybullayevna, BAKAYEVA Rayxon Izatovna	Shaxs va jamiyat rivojida funksional savodxonlikni oshirishning ilmiy- nazariy asoslari	120
MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM			
26.	SODIQOVA Aziza Hayitovna	Boshlang'ich ta'limda integratsiya - ta'lim jarayonini qulaylashtirishning muhim prinsipi	120
27.	ARSLANOVA Umidaxon Komiljon qizi	Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni badiiy-estetik jihatdan rivojlantirishda tasviriy san'at bilan tanishtirishning ahamiyati	125
28.	ESHONQULOVA Malika Zayniddin qizi	Boshlang'ich ta'limda psixolingvistika orqali bog'langan nutqni shakllantirish masalasi	130
29.	G'IYOSOVA Farangiz Bayoz qizi	Boshlang'ich ta'limda nutq o'stirishning lingvistik lug'atlar asosida tashkil qilishning afzalliklari	135
30.	HIMOYEVA Sarvarbegim Jamilovna	O'quv-biluv topshiriqlari va ularning ona tili ta'limidagi o'rni	140
31.	NUSRATOVA Shahnoza Ibodullayevna	Boshlang'ich ta'limda raqamlashtirishning ahamiyati	145
32.	TURSUNOVA Saida Isakovna	Sinf dan tashqari mashg'ulotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zakini nutqini shakllantirish pedagogik muammo sifatida	149
33.	XUDAYBERGANOV Shuhrat Shavkat o'g'li, SAPAROVA Bonu	Steam-texnologiyasidan maktabgacha ta'lim tashkilotlari rivojlantiruvchi markazlarida foydalanish usullari	153
FILOLOGIYA VA TILLARNI O'QITISH			
34.	YAKUBBAYEV Murodilla Marufovich	Selection and systematization of educational materials for enhancing linguacultural competence in students	160
35.	KHOLMATOV Aziz Maratovich	Интеграция юмора в преподавание иностранных языков: жанры юмора как потенциальные приемы юмора	164
ANIQ VA TABIIY FANLARNI O'QITISH			
36.	BEKMURODOVA Manzura Bahodir qizi	Talabalarda so'nuvchi tebranishlar mavzusiga oid tayanch kompetensiyalarni dasturiy ta'lim vositasi yordamida takomillashtirish masalasi	172
37.	KULIYEVA Marxabo Xolboyevna, SHARIPOVA Shaxnoza Xasanovna	Fizika fanini o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari	178
38.	RAXIMOV Nasriddin Nomozovich, HAQNAZAROVA Xurshida Kenjayevna, BEGMATOV Akram Xasanovich	Ayniyatlarni isbotlash hamda yig'indilarni hisoblashga doir masalalarni yechish metodlari	184
39.	КОРЕГДИЕВ Абдор Алишер угли, КОСМОДЕМЬЯНСКАЯ Светлана Сергеевна, ГАНИЕВ Бахтиёр Шукуруллоевич	Анализ перспектив применения вариативных информационных технологий в методике преподавания химии	189
40.	ДАВЛЕТОВА Селби Атаджановна	Мактаб ўқувчиларининг таянч компетенцияларини физик ва техник билимлар интеграцияси асосида ривожлантириш	195
41.	YUNUSOVA Ra'no Gaybullaevna	Physics is a fundamental science about nature	200
JISMONIY MADANIYAT VA SPORT			
42.	ABDULAXATOV Akramjon Ro'zmatovich	Oliy ta'lim tizimida kurashning milliy va umuminsoniy qadriyat ekanligini o'rgatish zamon talabi	204
43.	YO'LDASHEV Alisher Axrorovich	Jismoniy tarbiya fani o'qituvchilarini tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanishning didaktik tizimi	209

JISMONIY MADANIYAT VA SPORT

OLIY TA'LIM TIZIMIDA KURASHNING MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYAT EKANLIGINI O'RGATISH ZAMON TALABI

Abdulaxatov Akramjon Ro'zmamatovich,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Jismoniy madaniyat va sport kafedrasini mudiri (PhD), dotsent

Ushbu maqolada bugungi kunda jahonda kurash sport turining milliy va umuminsoniy qadriyat darajasiga ko'tarilishi va uning nufuzini yanada oshirish masalari, oliy ta'lim tizimida kurashning milliy va umuminsoniy qadriyat ekanligini o'rgatish zamon talabi xususida fikr bayon etilgan. Mamlakatimiz aholisining barcha qatlamlarini yoshidan qat'i nazar sog'lom turmush tarziga jalb qilish orqali kurashni yanada rivojlantirish va ommalashtirish, yoshlarni Vatanga sadoqatli etib tarbiyalash, kurashni jahon xalqlarining sevimli sport turlaridan biriga aylantirish, uning halollik, adolatlilik, bag'rikenglik kabi insonparvar g'oyalarini dunyo ahliga yanada keng targ'ib qilish, ushbu sohaga investitsiyalarni faol jalb etish orqali uni tijoratlashtirish hamda chinakam o'zbek kurashi brendini ommalashtirishni nazarda tutadi.

Kalit so'zlar: kurash, milliy sport turi, sport, talaba, qadriyat, urf-odatlar, mardlik, jasurlik, vatanparvarlik, musobaqa, jismoniy bellashuv, olimlar.

ПРЕПОДАВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ И ВСЕЛЕНСКОЙ ЦЕННОСТИ КУРАШ, ВИД СПОРТА (БОРЬБЫ) В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ — ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ

В данной статье объяснены методы поднятия национальной и общечеловеческой мощи современного боевого искусства и повышения его престижа, высказано мнение о необходимости преподавания борьбы как национальной и общечеловеческой ценности в системе высшего образования. Дальнейшее развитие и популяризация борьбы путем привлечения к здоровому образу жизни всех слоев населения нашей страны независимо от возраста, воспитание молодежи в духе верности Родине, сделать борьбу одним из любимых видов спорта народов мира, его честность, справедливость, толерантность и т.д. Он подразумевает более широкое продвижение гуманитарных идей среди народов мира, их коммерциализацию путем активного привлечения инвестиций в эту сферу, популяризацию истинно узбекского борцовского бренда.

Ключевые слова: кураш, национальный вид спорта, спорт, ученик, ценность, традиции, мужество, отвага, патриотизм, соревнования, физическое соревнование, ученые.

TEACHING THE NATIONAL AND UNIVERSAL VALUE OF THE STRUGGLE IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IS THE NEED OF TIME

This article describes the idea of the modern demand to raise the level of national and universal value of the sport of wrestling in the world today and to further increase its prestige, to teach that wrestling in the higher education system is a national and universal value. It provides for the further development and popularization of wrestling by involving all segments of the population of our country in a healthy lifestyle regardless of age, the education of young people faithful to the Motherland, the transformation of wrestling into one of the favorite sports of World peoples, the further promotion of its humane ideas such as honesty, fairness, tolerance, it provides for the commercialization of the industry by actively attracting investments, as well as the popularization of the truly Uzbek wrestling brand.

Keywords: kurash (wrestling), national sport, sport, student, value, customs, valor, courage, patriotism, competition, physical competition, scientists.

Kirish. Jahonda ma'naviy-ma'rifiy va sport ishlarini tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, aholi, ayniqsa, yoshlarning intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanparvarlik, xalqqa muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlodni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. G'oyaviy-mafkuraviy kurashlar keskin davom etayotgan, ma'naviy tahdidlar

kuchayib borayotgan hozirgi davrda yoshlar oʻrtasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bepisandlik, zararli yot gʻoyalar taʼsiriga berilish, jinoyatchilik va ekstremizm harakatlariga adashib qoʻshilib qolish holatlari hamon uchramoqda. Jismoniy yondashuv asosida talaba-yoshlarga milliy va umuminsoniy qadriyatlarning taʼsirchanligini oshirish, maʼnaviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, davlat va jamoat tashkilotlarining bu boradagi faoliyatiga yaqindan koʻmaklashish alohida dolzarblik kasb etmoqda.

Jahonda kurash sport turi orqali talaba-yoshlarga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish shart-sharoitlari, xususiyatlari, funkcionalligi, samaradorligi va oʻziga xosligi, tarkibi, din va davlat munosabatlari, zamonaviy, ilmiy asoslangan, umumbashariy qadriyatlarga tayangan holda kurashga oid bilim, koʻnikma va malakalar majmuini rivojlantirish, gʻoyaviy aqidalar, axloqiy norma va talablarni oʻrganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar yoʻlga qoʻyilgan. Mazkur tadqiqotlarda qadriyat turli zararli gʻoya va tushunchalarga qarshi omil sifatida insonning jamiyatdagi iqtisodiy, maʼnaviy va mafkuraviy, diniy munosabatlarga kirishishining zamonaviy qonun-qoidalarini oʻzida ifoda etishi asoslangan.

Mamlakatimizdagi qadimiy qadriyatlarimiz, xususan mardlik, jasurlik, vatanparvarlik, gumanizm gʻoyalarini oʻzida mujassam etgan milliy sportimiz boʻlgan kurashni ommalashtirish, rivojlantirish va dunyoga tanitish hamda ushbu qadriyatimizni umumjahon durdonasiga aylantirish boʻyicha qator ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, kurashning tobora ommalashib borayotganligi nufuzli xalqaro musobaqalarni tashkil qilishga, mavjud infratuzilma va moddiy-texnik bazani modernizatsiya qilishga, sport inventarlari va kiyimlari taʼminotini yaxshilashga, bu borada ishlab chiqarishni kengaytirishga, shuningdek, soha uchun malakali kadrlar, trenerlar va hakamlar tayyorlashga boʻlgan eʼtiborni yanada kuchaytirishni talab etmoqda.[2] “Buyuk ajdodlarimizdan meros qolgan kurash sportining boy anʼanalari va qadriyatlarini kelajak avlodlarga etkazish”, oʻzbek sporti brendi nomi bilan kurashning jahon arenasidagi rolini oshirish, yoshlarning milliy sportga boʻlgan qiziqishlarini qoʻllab-quvvatlash va ragʻbatlantirish orqali ularda vatanparvarlik tuygʻusini yanada mustahkamlash, aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlarning, shuningdek, jahon xalqlarining mazkur sport turi bilan shugʻullanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish zarurati mavjud [3].

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 4 noyabrdagi PQ-4881-son “Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”, 2017 yil 2 oktyabrdagi PQ-3306-son “Kurash” milliy sport turini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Respublikamiz pedagog olimlaridan A.K.Atoev, A.R.Taymurodov, T.S.Usmanxodjayev, A.N.Abdiyev, N.A.Tastanov, Q.Q.Kuranboyev, D.T.Kenjaye, N.R.Ashurov, F.A.Kerimov, G.I.Maxmutova, K.T.Yusupov, F.Q.Axmedov, S.S.Tajibayev, I.X.Boymurodov, B.K.Erimbetov, N.X.Kushvaqto, H.Ortiqov, A.D.Rajabov, R.Mamatqulova, Sh.K.Rayimov, M.O.Inomovalar tomonidan kurash sport turlari vositasi sifatida talabalarni vatanparvarlik ruhida axloqiy tarbiyalash, maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari, kurashni texnik-taktik jihatdan rivojlantirish va ommaviylashtirishning samarali yoʻllari tadqiq etilgan.

Mustaqil davlatlar hamdoʻstligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan L.P.Matveyev, B.P.Nikitin, A.M.Novikov, M.A.Godik, P.V.Stepanov, V.S.Muxinalar kurashga oid jismoniy kompetensiyalarni rivojlantirish, M.M.Raximov, S.V.Kalmikov, I.I.Alixanov, L.P.Yugay, A.V.Gaskov, A.A.Ruziyev, V.A.Vorobev, V.F.Boyko, I.D.Svishevlar kurash orqali jismoniy sifatlarni takomillashtirishga doir ilmiy izlanishlar olib borishgan.

Xorijlik olimlardan D.Gierczuk, Magnani Branco, E.Kroshus, I.Bayraktar, M.Ross, J.Simenko, A.P.Driska, A.Visiedo, J.E.Otero, A.C. Tavares Junior, L.Ruiz Sanchis, S.S.Cooperlar tomonidan jahon sportida kurashning tutgan oʻrni va uning falsafiy, pedagogik-psixologik, ijtimoiy va maʼnaviy-maʼrifiy jihatlari oʻrganilgan.

Biroq, aynan kurash sport turi orqali talabalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish muammolari yetarli darajada oʻrganilmagan.

Asosiy qism. Kurash bu nafaqat ikki sportchi oʻrtasidagi jismoniy bellashuv mahorati, balkim yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash vositasi hamdir. Kurash mazmuniga qoidalariga mardlik, halollik, toʻgʻrilik, tozalik, gʻoliblik va magʻlublikni tan olish, raqibni, murabbiylarni, toʻqashabnlarni, hakamlarni hurmat qilish kabi sport etikasi va insonparvarlik gʻoyalari singdirilgan. Kurash sporti orqali oʻzbek anʼanalari, qadriyatlari, urf-odatlar, sanʼati ham dunyoga tarannum etilmoqda. Qachonlardir milliy qadriyat hisoblangan kurash bugun umuminsoniy qadriyatga aylandi. Chunki bugun kurashni dunyo xalqlari zamonaviy sport turi sifatida qabul qildi va undan yoshlar tarbiyasida samarali foydalanilmoqda. Kurash shunchaki sport turigina emas, balki insonning jismoniy, maʼnaviy kamolotga

erishish vositasidir. Shu bilan birga kurashning ijtimoiy xarakteri, insonni shaxs sifatida tarbiyalashdagi oʻrni beqiyosdir. Jamiyat rivojlanishi bevosita jismoniy madaniyat tushunchasining ham rivojlanishiga olib keladi. Kurash bugungi kunga kelib oʻzining yuksak ijtimoiy ahamiyatini namoyon qilmoqda. Istiqloq xalqimizning boy maʼnaviyatini qayta tikladi, shu bebaho maʼnaviyatga boʻlgan mehr va muhabbatimizni, egalik hissimizni yanada oshirmoqdi. Oʻtmish ajdodlarimizning ibratli hayoti yoʻli va serqirra ilmiy faoliyati milliy qadriyatlarimizni chinakam boyitgan bebaho xazinadir.

Kurashni yanada rivojlantirish va ommalashtirish mamlakatimiz aholisining barcha qatlamlarini yoshidan qatʼi nazar sogʻlom turmush tarziga jalb qilish, yoshlarni Vatanga sadoqatli etib tarbiyalash, kurashni jahon xalqlarining sevimli sport turlaridan biriga aylantirish, uning halollik, adolatlilik, bagʻrikenglik kabi insonparvar gʻoyalarini dunyo ahliga yanada keng targʻib qilish, ushbu sohaga investitsiyalarni faol jalb etish orqali uni tijoratlashtirish hamda chinakam oʻzbek kurashi brendini ommalashtirishni nazarda tutadi.

Quyidagilar kurashni yanada rivojlantirishning muhim vazifalari hisoblanadi:

- kurash bilan shugʻullanish uchun zarur moddiy-texnik baza va sport infratuzilmasini yaratish;
- yoshidan qatʼi nazar aholining barcha qatlamlari, shu jumladan yoshlarni kurash sportiga faol jalb qilish orqali mamlakatda ushbu sportning ommaviyligini yanada oshirish, Oʻzbekistonda kurashni umumxalq sport turiga aylantirish;
- kurash trenerlari va hakamlarini tayyorlash, ular malakalarini bosqichma-bosqich oshirib borish, xorijiy davlatlar milliy federatsiyalariga trenerlarni “eksport” qilish tizimini yoʻlga qoʻyish;
- kurashning yangi turlarini (xotin-qizlar kurashi, sohil kurashi, jangovar kurash va boshqalarni) ommalashtirish va rivojlantirish;
- kurash sport turiga investitsiyalarni keng jalb etish va ularni ragʻbatlantirish, kurash xususiy klublari tizimini rivojlantirish;
- yaktak sport kiyimlari va kurash gilamlari ishlab chiqarishni hamda xorijiy davlatlar kurash federatsiyalariga muntazam etkazib berish tizimini yoʻlga qoʻyish;
- kurashni xorijiy davlatlarda yanada ommalashtirish va rivojlantirish, uni jahon xalqlarining eng ommabop sport turlaridan biriga aylantirish.

Oʻrganilayotgan muammo boʻyicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilishda kurash anʼanalari-xalqning tarixiy shakllanishi va rivojlanishi jarayonida yaratilgan va avlodlarga muqaddas meros sifatida oʻtib kelayotgan bebaxo boylikdir. Millatning asosiy belgilaridan biriga aylangan urf odatlarni asrash va kamol toptirish xar bir avlodning muqaddas burchi xisoblanadi. Ajdodlarimiz ananalari barxayot boʻlishi uchun, avvalo uni kelajagimiz bunyodkorlari boʻlgan yoshlar ongida barqarorlashtirish lozim, aks xolda yoshlar tomonidan ajdodlar anʼanalarining qadirlanmay qoʻyilishi avlodlar oʻrtasida maʼnaviy uzulishni vujudga keltiradi. Avloddan avlodga oʻtib kelayotgan xalq ananalari shoʻrolar davrida jiddiy toʻsiqlarga uchragan boʻlsada, oʻzbek xalqi mustaqillikka erishgandan soʻng, qayta tiklana boshladi. Chunki anʼanalar xalq manaviyatining tarkibiy qismi, muxim axloqiy qadriyat, tarbiya vositasidir. Xalq anʼanalari, marosimlar jarayonida namoyon boʻlayotgan odob-axloq, mexr-oqibat, izzat-ikrom kabi xislatlar yoshlar manaviyatining shakllanishida muxim ahamiyat kasb etmoqda. Bunday ulkan va oʻta maʼsuliyatli ijtimoiy-pedagogik jarayonlarni amalga oshirish dolzarb vazifalardan biridir.

Qadriyatlarning jamiyat taraqqiyoti, inson hayotiga koʻrsatadigan taʼsiri nuqtai nazaridan progressiv va reasion qadriyatlarga ajratilishini ham esdan chiqarmaslik kerak. Jamiyatimizning iqtisodiyoti, madaniyati va maʼnaviyatining ilgari qarab rivojlanishiga, milliy axloq, odob, urf-odat negizlarida komil insonni tarbiyalashga, mustaqil Respublikamizni har tomonlama ravnaq toptirib, jahon sivilizasiyasiga qoʻshishga astoydil xizmat qiladigan qadriyatlar - bu progressiv qadriyatlarni tashkil etadi. Aksincha, xukumatimiz oldida tupgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-madaniy, maʼnaviy muammolarni hal etishga toʻsqinlik qiladigan hodisalar reasion qadriyatlarga kiradi.

“Qadriyatlar” tushunchasini qadriyatshunoslikning maxsus kategoriyasi sifatida oʻrganish, respublikamizda ijtimoiy-falsafiy, pedagogik-psixologik bilimlar tizimini kengayishiga, ilmiy-aksiologik muammolarni hal qilish borasidagi tadqiqotlar mazmuni, yoʻnalishlari va koʻlami oʻzgarishiga olib keladi: bu boradagi tadqiqotlarni amalga oshirish nazariy, ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar. Oʻtkazilgan tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, “Qadriyatlar – jamiyatda kishilar oʻrtasida obroʻga, eʼtiborga, hurmatga, nufuzga ega kishilar, munosabatlar, holatlar, moddiy narsalar va maʼnaviy boyliklar majmuasi”. “Qadriyat inson va jamiyat maʼnaviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan tushuncha”. “Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-maʼnaviy ahamiyatini koʻrsatish uchun qoʻllanadigan tushuncha”, - degan taʼriflar berilgan. Bu esa, oʻz navbatida, qadriyatlarining ahamiyatini koʻrsatmoqda. Milliy qadriyatlar – millat uchun ahamiyatga ega

bo‘lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog‘liq xoslik shaklidir. Dunyoda o‘ziga xos qadriyatlari bo‘lmagan millat yo‘q. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma‘naviyati, madaniyati bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Keyingi vaqtlarda O‘zbekistonda milliy qadriyatlarga e‘tibor kuchaydi. Bu ona yurtga ehtirom, avlod-ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, hayo, andisha kabi xususiyatlarning ustuvorligi bilan tavsiflanadi. Qadriyatlarni faqat moddiy va ma‘naviy boyliklar sifatida tushunish, izohlash ilmiy jihatdan to‘g‘ri emas.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan “Taraqqiyot strategiyasi” – islohotlarning yangi bosqichi bo‘lib, unda aholini, oilalarni ma‘naviy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash yetakchi o‘rinni egallaydi. Shu o‘rinda iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar asosida davlat idoralari xodimlarining uyma-uy yurib, xalq dardini tinglash, og‘irini engil qilish, moddiy va ma‘naviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash ishlari yo‘lga qo‘yildi.

Umuminsoniy va milliy qadriyatlar o‘rtasidagi dialektik aloqadorlikni o‘rganish ularning jamiyat va inson hayotidagi ahamiyati va amaliyoti bilan bog‘liq xususiyatlarini, bu qadriyatlarni muayyan aksiologik tizimlardan iborat namoyon bo‘lish jihatlarini tahlil qilishni zaruriyatga aylantiradi. Ushbu qadriyat shakllarini har biri umumiy tizimda o‘ziga xos mazmun va ko‘lamga, namoyon bo‘lish xususiyatlari, boshqa qadriyatlarga nisbatan o‘rni, mavqei va ahamiyatiga ega. Shu bilan birga ularni har biri turli shakllarda, rang-barang holatlarda namoyon bo‘ladi, xilma-xil jihat va xususiyatlar “kashf” etadi. Bu xilma-xillik va rang-baranglik umumiy tizimdagi uyg‘unlikka doimo ham zid kelavermaydi, balki uning muayyan barqaror holatidagi turli tumanlikni ifodalaydi, tarkibiy qismlar o‘zaro aloqasidagi “bo‘shliq”larni to‘ldiradi. Shu bilan birga qadriyatlar tizimini tashkil etgan rang-baranglik muayyan muddatga o‘zgarmasdan turishi mumkin, bu esa o‘z navbatida ana shu aniq tizim tarkibiy qismlari o‘rtasidagi aloqalarni mutanosib bo‘lishiga asoslanadi. Bunday “nisbiy tinchlik” holatida qadriyatlar tizimini tashkil qilayotgan tarkibiy qismlardagi xilma-xillik ham bir muddatga barqaror tus oladi. Ana shu xilma-xillik, namoyon bo‘lishdagi o‘ziga xoslik, betakrorlikni tahlil qilish imkoni tug‘iladi va bunda ularni barqaror holatiga xos “manzarasi” qarab chiqiladi.

Qadriyatshunoslik masalalari hozirgi davrda ham nazariy, ham amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Mustaqillik yo‘lidan borayotgan Yangi O‘zbekistonda qadriyatlarning jamiyat hayotidagi ahamiyatini atroflicha o‘rganish, hayotimizda umuminsoniy tamoyillarning ustuvorligini ta‘minlash nuqtai nazaridan bu masalalarning ahamiyati yanada oshib bormoqda. Avvalo, yurtimiz sivilizatsiyasiga xos qadriyatlar rivojini, bu sivilizatsiya tarixida o‘chmas nom qoldirgan olim, mutafakkir va allomalarimizning merosini o‘rganish, bu boradagi xayrli ishlardan biridir. Ana shu yo‘nalishdagi ishlar sivilizatsiyamizning umuminsoniy qadriyatlar taraqqiyotiga juda katta hissa qo‘shganligi, boshqa sivilizatsiyalar va xalqaro madaniyatiga omilkor ta‘sir o‘tkazganligini, yurtimiz jahon madaniyatining o‘choqlaridan biri bo‘lganligini yanada zamonaviy dalillar bilan boyitadi. Shu bilan birga bu dalillar biz tavsiflayotgan qadriyatlar sohasiga oid tarixiy asoslarni, zamonaviy aksilogiyaning sharqona ildizlarini, uning hozirgi zamondagi yo‘nalishlarini aniqlash imkonini beradi.

O‘zbekistonda yangi qadriyatlar tizimining vujudga kelishi, bunda eskining o‘rnini yangi egallashi, barqaror tizimga aylanishi eski ijtimoiy tizimdan yangisiga o‘tish davriga mos keladi. Bu jarayonda qadriyatlarni barqaror qilish, ularning amaliyotdagi turli farqlar, tafovutlar, qarama-qarshiliklarni bartaraf etish, bu boradagi rang-barang ehtiyoj, qiziqish, maqsad va intilishlarni hisobga olish zaruriyati paydo bo‘ladi. Aynan ana shu zaruriylik esa bu jarayonning samarali amalga oshish yo‘llarini va usullarini tanlashda va amalga oshirishda adashmaslik, ehtiyot bo‘lish va sobitqadamlikni talab qiladi. Shu bilan birga, nafaqat ijtimoiy-siyosiy, balki iqtisodiy va ma‘naviy sohalarida tub o‘zgarishlar bo‘lishini zaruriyatga aylantiradi. Bu masala nihoyatda keng mavzu bo‘lganligidan, unga alohida va atroflicha yondashish lozim.

Qadriyatlar tizimida millat, unga xos belgilar, jihatlar, xususiyatlar, ularni vujudga kelish jarayonlariga muayyan darajada ta‘sir ko‘rsatgan hudud va u bilan bog‘liq tuyg‘ular, millatning o‘tmishi, tarixi, madaniyati, u yaratgan madaniy boyliklar va ma‘naviy meros bilan bog‘liq qadriyatlar ham muhim o‘rinni egallaydi. Bu qadriyatlar biror millat kishilari uchun umumiy bo‘lib hisoblanadi. Ular alohida shaxs qadriyatlarini umuminsoniy qadriyatlar bilan bog‘lovchi “xalqa”lardan biridir. Muayyan kishi yoki shaxs umuminsoniy qadriyatlarni anglashda, o‘z faoliyatini ushbu qadriyatlar mezoniga moslashtirishda milliy qadriyatlarni hisobga oladi, ular bilan bog‘liq jihatlarini nazarda tutadi.

Millatlarning ma‘naviy merosi, an‘analari, urf-odatlar, milliy sporti, adabiyoti, san‘ati va boshqalar bilan umuminsoniy qadriyatlarning milliy darajadagi namoyon bo‘lish shakllari bog‘langandir. Ularning asosida har bir millat, xalq yoki elatning tarixiy rivojlanish jarayonida avlodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan madaniy xususiyatlari va jihatlarini yotadi. Millat faqat muayyan hududda yashaydigan va bir xil tilda so‘zlashadigan kishilardangina iborat emas, balki umumiy madaniy-ma‘naviy jihat va xususiyatlar asosida mavjud bo‘lib turgan tarixiy-ijtimoiy birlik hamdir.

Madaniy-ma'naviy soha bilan bog'liq milliy qadriyatlarning amal qilishida uchta jahatni ajratib ko'rsatish muhim hisoblanadi:

- a) talaba-yoshlarning ijtimoiy ongi bilan bog'liqlik;
- b) talaba-yoshlarning munosabati va faoliyati orqali amalga oshirish;
- v) moddiy va ma'naviy sohadagi biror natija, boylik va boshqalar tarzida namoyon bo'lish.

Kurash orqali talabalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishning pedagogik mazmuniga milliy axloq va odob normalari tarkibida an'anaviy mavjud bo'lgan kategoriyalar, qadriyatning milliy va umuminsoniylik bilan uzviy aloqador bo'lgan mazmun, shuningdek, demokratik fuqarolik jamiyati va milliy sportimiz bo'lgan kurashni ommalashtirish bilan bog'liq holda rivojlantirilayotgan kategoriyalar tizimi kiradi. Qadriyatlarning singdirilishi O'zbekiston pedagogik tizimining bosh maqsadi “komil inson” tarbiyasi bilan o'zviy aloqador ekanligi, uning mazmunini boyitishga xizmat qiladi.

Xulosa. Ta'lim va tarbiya jarayoni kurash orqali talabalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishi uchun oliy ta'lim tizimida “komil shaxs” shakllanishining barcha xususiyatlarini o'z ichiga qamrab olgan takomillashtirilgan texnologiya asosida faoliyat olib borish, talabalarni zamonaviy jamiyatda yashashga o'rgatishning bosh xususiyatlaridan biri sifatida qadriyatlar prinsiplarini qabul qilish, qadriyatlar tamoyillarining mantiqiy uzviyligi va ma'naviy yaxlitligi asosida insonning shaxslararo, jamiyatlararo munosabatlarga kirisha olish qobiliyatiga ega bo'lish turli vaziyatlardan to'g'ri chiqib keta olish muammolarni adekvat xulosalash kabi xislatlarni tarbiyalashi maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 28 fevraldagi PF-27-son “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida”gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 4 noyabrdagi PQ-4881-son “Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 oktyabrdagi PQ-3306-son “Kurash milliy sport turini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori.
4. Abdulaxatov A.R. Kurash falsafasi va uning pedagogik ahamiyati // Monografiya. Fan va talim. – Toshkent, 2022. 172 bet.
5. Abdulaxatov A.R. Kurash orqali talabalarga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishning ilmiy-nazariy asoslari / Xalq ta'limi. –Toshkent, 2021. – № 5. – B. 10-12 (13.00.00. № 17).